

О.Б. Супруненко, В.В. Шерстюк

ДОСЛІДЖЕННЯ ЧОРНОЛІСЬКОГО СЕЛИЩА ЄРИСТІВКА II НА КРЕМЕНЧУЧЧИНІ У 2008 р.

In 2008, protective excavations were conducted near Yerystivka village of Kremenchuk Region in Poltava Oblast on the area of 130 m² at Chornoliska culture settlement Yerystivka II. The remains of two dwellings and six husbandry buildings probably of the late development stage of the culture; a series of ceramic fragments, stoneware, and bone products were obtained.

Восени 2008 року Полтавська археологічна експедиція ДП НДЦ ОАСУ ІА НАНУ дослідила ділянку поселення чорноліської культури Єристівка II на території землевідводу під Східні відвали ВАТ «Полтавський ГЗК» (м. Комсомольськ), поблизу с. Єристівка Пришибської сільради Кременчуцького р-ну Полтавської обл.

Рештки поселення зафіксовані за 22-ма дуже розораними курганоподібними пагорбами заввишки 0,2—0,5 м, діаметр 10—21 м. Вони розташовані вздовж схилу другої тераси правого берега р. Лизька — правої притоки р. Сухий Кобелячок, за 7 км від місця впадіння останньої в Дніпро, по обидва боки від польової дороги до колишніх тваринницьких ферм. Підвищення тягнуться щільним ланцюжком на 0,35 км за 0,55 км на захід від с. Єристівка.

Тераса в районі поселення має висоту над заплавою 2,2—3,1 м (абс. висота 70,2 м). На поверхні знайдено окремі невиразні уламки ліпного посуду. Пагорби, вочевидь, є рештками скупчень культурних нашарувань та попелястих відкладень над житлово-господарськими комплексами чорноліської культури, перекритими прошарками надувного супіску. Одне з таких підвищень обабіч польової дороги, майже у центрі скупчення, і досліджено розкопом 13 × 10 м.

Стратиграфію простежено за профілями західної та північної стін розкопу: до 0,10 м — дерен; 0,10 — 0,15—0,20 м — перевідкладений шар новітнього сміття (рештки ферми); 0,15—0,20 — 0,30—0,40 м — культурні супіщано-гумусовані

нашарування, об'єднані з рештками похованого ґрунту в основі; 0,3—0,4 — 0,5 м — передматерик (сірий суглинистий солонцевий супісок); від 0,5 м і глибше — пісок, материк (рис. 1А).

Культурний шар незначної потужності (0,15—0,20 м) залягав у верхній, практично «злитій» з похованим ґрунтом-супіском, частині.

Ділянка розкопу охопила окрему садибу, до складу якої входили дві житлово-господарські будівлі (житла 1 і 2), господарська споруда (яма б) і група господарських та сміттєвих ям. Простір між житлами та перед ними з боку річки оточувала пляма щільно втрамбованих решток — битого череп'я, кісток тварин, уламків каменю тощо. Ця ділянка мала незначну (3—5 см) товщину і видовжено-овальну форму, розміри 3,5 × 6,0 м, та була орієнтована з північного сходу на південний захід (рис. 1А). З півночі, за 1,5—2,0 м від неї, починалася ще одна подібна ділянка, дослідження якої завершити не вдалося.

Культурний шар був слабко насичений знахідками, проте поряд житлово-господарських комплексів число їх зростало. Більшість знайдок походить із втоптані плями між та перед житлами.

Серед матеріалів культурного шару потужністю лише 0,1—0,2 м переважали уламки ліпної кераміки. Це, зокрема, фрагменти верхніх частин горщиків з храпуватою, підлощеною та лискованою поверхнею, з високими чи помірно високими плавно відігнутими краями, в деяких випадках — з комірцевими потовщеннями зовні (рис. 1В, 1—4), часто з S-подібним профілем (рис. 1В, 2). Стінки кухонного і столового посуду прикрашені переважно одинарними валиковими потовщеннями (рис. 1В, 7), зокрема й розчленованими нігтьовими вдавненнями, рядком скошених тичок, геометрич-

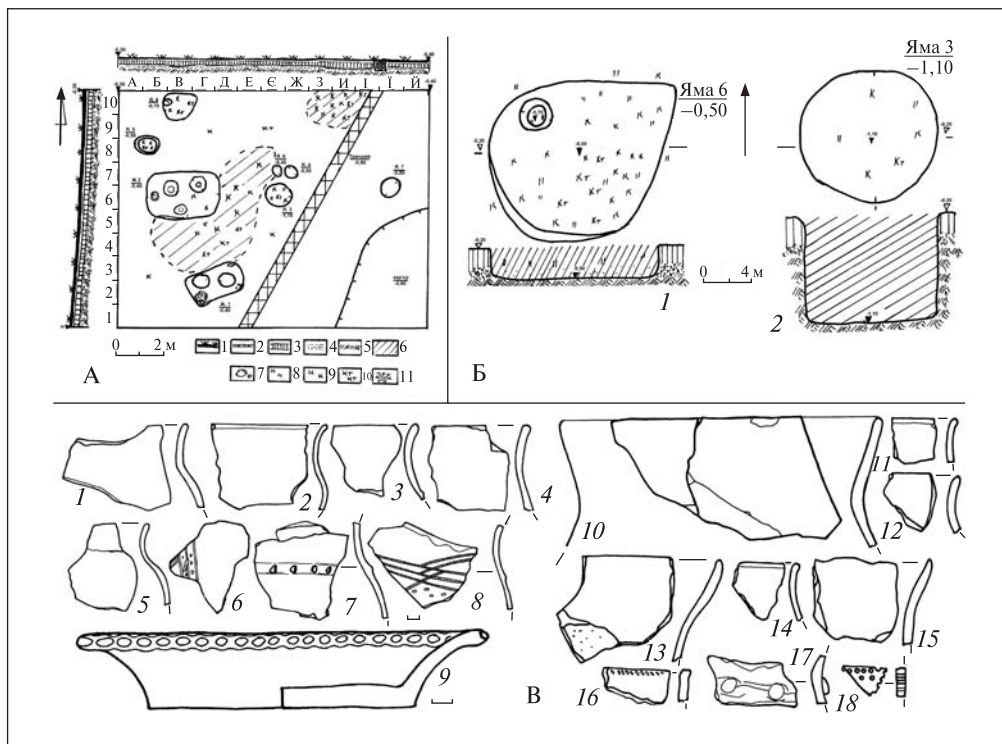

Рис. 1. Єриствка II. А: Розкоп I. План і профілі стінок. Умовні позначки: 1 — дерен; 2 — баластний прошарок; 3 — похований ґрунт; 4 — пісок; 5 — материковий пісок; 6 — скупчення культурних залишків; 7 — ями, ямки; 8 — вуглини; 9 — уламки кераміки; 10 — кістки тварин; 11 — сліди вогнищ. Б: Плани і перетини ям 3 (2) та 6 (1). В: Кераміка: культурний шар (1—9) та яма 6 (10—18)

ним прокресленим візерунком (трикутниками? з тичками), перехрещеними рядами відбитків зубчастого коліщатка, прогладженими лініями і наліпом (рис. 1В, 5—8). З культурного шару походить також вінце миски з розлогими краями та зрізом, вкритим пальцево-нігтьовими защипами, та пласким дном з невеликим утором. Її висота 3,75 см, діаметр вінця 20,0 см, дна — 13,0 см (рис. 1В, 9).

Такий посуд є доволі рідкісним у старожитностях чорноліської культури Подніпров'я, а на території Полтавщини маємо чи не першу подібну знахідку. Варто нагадати й про однотипну посудину (з вищими бортиками-стінками) з ями 5 «кургану» 2 групи II поблизу колишнього с. Лавриківка, дослідженого цього року за 1,2 км на захід від поселення Єриствка II.

Житло 1 виявлене у південно-західній частині розкопу (рис. 1А) на глибині 0,2 м. Розміри котлована 2,54 × 1,80 м. Стіни прямовисні, дно на глибині 0,35—0,40 м.

Довгою віссю котлован був орієнтований по лінії схід—північний схід — захід—південний захід. У південному кутку простежено заглиблений виступ — рештки входу, у північному та східному — неглибокі ямки (5—10 см), можливо, залишки невеликих стовпчиків (рис. 2А,

1). Перед входом знаходилася доволі глибока стовпова яма (2а) завглибшки 0,70 м. У центральній та північно-західній частинах виявлено неглибокі, з плавним ухилом до дна ями, діаметром 0,76 та 0,72 м (1, 2). Біля стовпової ями край входу, на рівні 0,38 м, виявлено пляму вогнища зі скупченням вуглин і попелу діаметром 0,6 × 0,8 м (рис. 2А, 1).

За параметрами та наявністю стовпових ям і вогнища, об'єкт можна віднести до решток житлово-господарської каркасно-стовпової будівлі наземної конструкції, трохи заглибленої в ґрунт. Але, зважаючи на розміри, це могла бути і суто господарська споруда.

Із заповнення котловану походить фрагмент верхньої частини тонкостінного горщика з храпуватою поверхнею, з дуже високими і плавно відігнутими краями, орнаментований наліпним валиком на тулубі з пальцево-нігтьовими защипами (рис. 2А, 2). Ще один уламок верхньої частини горщика з підлощеною поверхнею, з високими, плавно відігнутими краями має на зрізі пальцево-нігтьові защипи (рис. 2А, 4). Неорнаментовані верхні частини подібних столових та кухонних горщиків з високими чи помірно високими плавно відігнутими краями подекуди мають зовні комірцеві потовщення

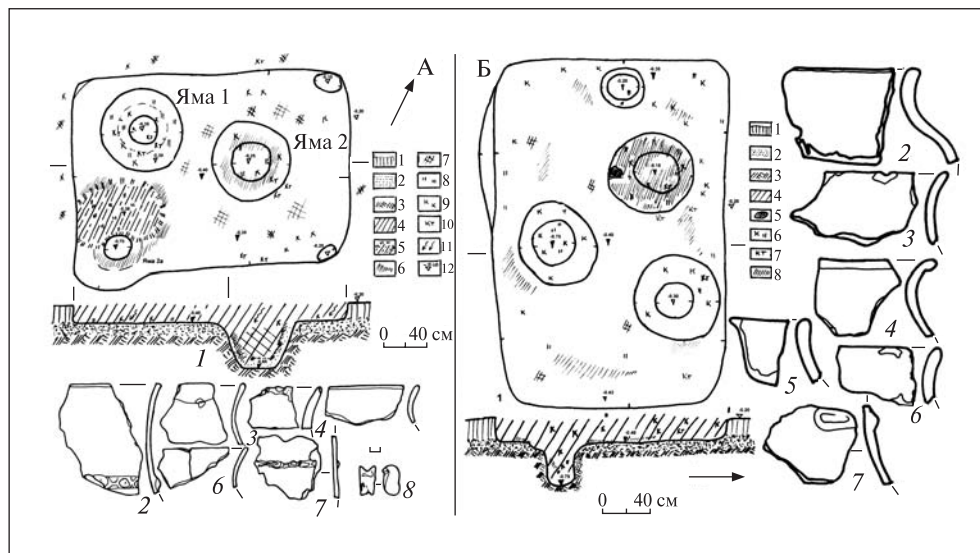

Рис. 2. Єристівка II. Розкоп I. План і перетини жител 1 (А) та 2 (Б) і кераміка

(рис. 2А, 3, 5, 6). Стінки та верхні частини такого посуду орнаментовані наліпним розчленованим пальцево-нігтьовими защипами валиком чи прогладженими лініями (рис. 2А, 7).

Серед індивідуальних знахідок — таранна кістка вівці/кози з одним зашліфованим боком (рис. 2А, 8), уламок округлого кварцитового виробу (розтирача або прашевого каменя), а також плитка абразиву з пісковика із добре заполірованою робочою поверхнею.

Житло 2 (рис. 1А) за формою наближалось до прямокутника, орієнтоване стінами за сторонами світу. Розміри $2,1 \times 3,1$ м, дно на глибині 0,4 м. Близьче до південно-західного кутка розміщувалася невелика заглибина, що, вірогідно, позначала вхід (рис. 2Б, 1). У центрі виявлено круглі стовпові ями, верхній діаметр 0,75–0,80 м, нижній — 0,18–0,25 м, глибина 0,20–0,75 м. Поруч із південною стіною розміщувалася найбільша яма, завглибшки від рівня долівки 0,75 м. У заповненні ям виявлено поодинокі вуглини, фрагменти кісток тварин та уламки кераміки, попіл. Західна яма, цілком схожа на стовпову, розташована за 0,9 м на південь від стіни, з розмірами $0,76 \times 0,70$ м, впущена з рівня долівки на 0,15 м, була забита попелом та вуглинами, поміж яких траплялися фрагменти кераміки з вторинним випалом і кістки тварин. Вірогідно, тут розкладали вогнище. Дно житла рясно вкривав попіл. Досліджений об'єкт є рештками невеликої житлової будівлі.

Серед фрагментів кераміки звідси — уламки верхніх частин горщиків з хрупаватою, підлощеною та лискованою поверхнею, з високими або помірно високими, плавно відігнутими краями, почасти — з невеликими комірцевид-

ми потовщеннями зовні (рис. 2Б, 2–6). Є уламок верхньої частини миски з майже прямим відігнутих краєм. Фрагменти стінок та верхніх частин горщиків іноді мають додаткове оздоблення у вигляді наліпних валиків чи рядка тичок (рис. 2Б, 7). Дно пласке, з утором або без нього. Один фрагмент має лисковану чорну поверхню і належить корчазі.

Яма 3 (рис. 1Б, 2) мала круглу в плані форму і прямовисні стіни, розміри $1,15 \times 1,10$ м глибина — 1,1 м (рис. 1А). У заповненні нечисленні керамічні та остеологічні рештки.

Яма 4 також кругла з прямовисними стінами, розміри $0,56 \times 0,52$ м, глибина 0,50 м. Заповнення аналогічне (гумусоване супіщане), майже без культурних решток (рис. 1А).

Яма 5 (рис. 1А) мала плавно скошені донизу стіни. Обриси її овальні, розміри $0,96 \times 0,80$ м, глибина 0,5 м. Нечисленні знахідки представлені фрагментами вінець кухонних горщиків з хрупаватою поверхнею, стінок з валиковими наліпами, один з яких має ще й пальцево-нігтьові защипи. Одна зі стінок має сліди ремонту — просвердлений круглий отвір.

Яма 6 неправильної в плані форми, розміри $1,4 \times 1,8$ м, глибина 0,5 м, стіни прямовисні. З північного боку було невелике заглиблення від стовпа завглибшки 0,2 м. Заповнена супіщано-гумусованим ґрунтом, що містив материковий пісок, кістки тварин, уламки кераміки та вуглини. Об'єкт є рештками господарської будівлі (рис. 1А; 1Б, 1).

У ньому знайдено фрагменти верхніх частин горщиків з хрупаватою та підлощеною поверхнею, з високими або менш високими, плавно відігнутими краями, що місцями мають зовні

комірцеві потовщення (рис. 1В, 10—16). Деякі стінки горщиків з хрупаватою поверхнею прикрашені валиками, розчленованими пальцево-нігтьовими защипами (рис. 1В, 17). Придонні частини посуду з хрупаватою поверхнею мають пласке дно з утором. Є уламок цідилки-друшляка (рис. 1В, 18), частина пласкої, зашліфованої з одного боку, зернотерки.

Ями 7 та 8 з прямовисними стінами, завглибшки 0,4—0,5 м були округлі в плані, діаметр зверху 0,5—0,9 м. Заповнення однакове з культурним шаром, без будь-яких решток (рис. 1А).

Уламки кераміки (близько 450 фрагментів), виявлені в малопотужному культурному шарі та у заповненні об'єктів, розподіляються на три групи: з хрупаватою грубою поверхнею; добре заглаженою, іноді трохи підлискованою; з якісно лискованою.

Перша група представлена переважно товстостінними середніми чи великими горщиками з широко розхиленими високими або помірно високими вінцями, іноді — з комірцевим потовщенням, що зрідка вкриті валиковими наліпними пасками під шийкою з нігтьовими вдавленнями чи пальцево-нігтьовими защипами, а також наліпами, тичками палички. Таку поверхню мають усі уламки нечисленних мисок, подекуди оздоблені на зрізі вінця защипами. Придонні частини горщиків, зазвичай, мають утор, пласке дно та розширені нижні частини стінок. Група представлена більше ніж третиною всієї добірки знахідок (35 %).

Кераміка другої групи — з добре заглаженою поверхнею та місцями зі слідами лискування — є наймасовішою (42 %) і представлена горщиками й іншими типами посуду, зокрема уламками мисок.

Третя група фрагментів репрезентує корчагоподібні або тонкостінні горщикоподібні форми, досить часто незначних розмірів — уламки кубків, черпаків тощо. В оздобленні переважають пролощені неглибокі скошені лінії, ряди відбитків зубчастого штамп, прокреслені візерунки, зокрема геометричні. Поверхня добре заглажена, середньо або добре лискована, через що колір чорний або рожево-сірий. Такого посуду найменше (близько 23 %).

Серед предметів з інших матеріалів — вироби з каменю (абразив, пращевий камінь?) та кістки (астрагал із зашліфованим боком).

Відкриття археологічно вцілілого селища чорноліської культури у басейні р. Сухий Кобелячок є першим подібним фактом, хоча в околиці Комсомольська та Нижньому Припсіллі вже відомо близько десяти таких пам'яток. Поселення цього часу зазвичай не відзначені значною потужністю культурних нашарувань і переважно розміщені на території багат шарових поселень і стійбищ попередніх епох або зайняті забудовою новітнього часу. Селище Єристівка II, зважаючи на розміщення в зоні проектного розташування Східних відвалів ВАТ «Полтавський ГЗК», буде досліджуватися надалі, а з цим буде вперше вивчено поселення пізнього етапу чорноліської культури на території Лівобережної Полтавщини.

